

ЗМІСТ СПІВАЦЬКИХ НАВИЧОК УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

У статті визначено актуальність проблеми формування співацьких навичок молодших школярів. Зазначено, що завдяки співу відбувається розвиток уваги, музичної пам'яті, фонематичного та різноманітних видів музичного слуху (мелодичний, гармонічний, вокальний). Підкреслюється, що він впливає на виховання наступних необхідних якостей, як: комунікативні навички, самоствердження (розуміння дитиною того, що вона може), відповідальність, спостережливість (сприймання, пам'ять, мислення, уява), сміливість, допитливість, кмітливість, цілеспрямованість, наполегливість, старанність, взаєморозуміння, креативність, культура співу, сценічна поведінка, здатність до реалізації, рефлексія поведінки і так звана рефлексія співу. З цієї причини такий складний процес вимагає впровадження безперервності, перспективності і наступності у навчально-виховний процес.

***Ключові слова:** зміст, наступність, співацькі навички, формування співацьких навичок, молодші школярі.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Спів – доступний і улюблений вид діяльності молодших школярів. Завдяки ньому відбувається розвиток довільної уваги, музичної пам'яті, фонематичного та різних видів музичного слуху (мелодичний, гармонічний, вокальний). Він впливає на виховання наступних необхідних якостей: комунікативних навичок, самоствердження (розуміння дитиною того, що вона може), відповідальності, спостережливості (сприймання, пам'яті, мислення, уяви), сміливості, допитливості, кмітливості, цілеспрямованості, наполегливості, старанності, взаєморозуміння, креативності, культури співу, сценічної поведінки та здатності до реалізації. Окрім того, ще й формується як рефлексія поведінки, так і так звана рефлексія співу.

У зв'язку з тим, що процес формування співацьких навичок набуває важливого значення, то вони повинні формуватися поступово та цілеспрямовано. Проте сьогодення потребує наступності у побудові навчального процесу зі співу, адже виникають питання стосовно безперервності, перспективності та спадкоємності зазначеного явища. Слід зазначити, що окреслена проблема ще не знайшла свого висвітлення у наукових дослідженнях. Сьогодні окреслене питання має велику соціальну значущість, оскільки держава визначила завдання обов'язковості отримання дітьми дошкільної освіти та створення передумов для поступового переходу до початкового шкільного навчання. Дошкільний навчальний заклад–початкова школа є розвивальним середовищем з єдиними психолого-педагогічними вимогами до дітей та неповторною формою педагогічного впливу на кожного вихованця. Разом з тим, у таких навчальних закладах "Державний стандарт дошкільної і початкової освіти" запроваджується на основі програм виховання і навчання дітей, спрямованих на зміну звичних стереотипів організації навчальної діяльності. Він створює значні можливості для формування співацьких навичок дітей й можливість подальшого продовження такої роботи у молодшому шкільному віці, забезпечення наступності та перспективності педагогічного впливу на особистісне зростання дітей у цей період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Зміст співацьких навичок відображений у працях науковців (О. Апраксіна, А. Катинене, А. Менабені, М. Метлов, М. Палавандішвілі, О. Радинова, І. Рудченко, Л. Шабашов, С. Шоломович та ін.).

Мета статті полягає у розкритті змісту співацьких навичок у вирішенні проблеми їх формування в учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В. Лозовой називає зміст філософською категорією, "що охоплює сукупність усіх компонентів речі, явища, процесу, їх взаємодій і змін" [5, с. 52]. Як одну зі сторін мистецтва, він розкриває його, як "дійсність, ідейно-естетично осмислена у творчому процесі і відображена митцем у творі мистецтва" [5, с. 53]. До основних елементів змісту твору мистецтва відносить "його тему та ідею" [5, с. 53]. В. Шапар у "Сучасному тлумачному психологічному словнику" вважає, що "зміст – та розумна підстава, при якій в умовах колективної діяльності вперше з'являються операції, спрямовані не прямо на предмет потреби (біологічний мотив), а на деякий проміжний результат, що стає в рамках індивідуальної діяльності самостійною метою. Для суб'єкта мета діяльності відокремлюється від її мотиву, і в діяльності як її нова одиниця виділяється дія. Це супроводжується переживанням змісту дії, тому що для того, щоб зробити дію, яка приводить до проміжного результату, потрібно зрозуміти зв'язок цього результату з мотивом – відкрити для себе зміст дії" [13, с. 160]. "За О. Леонтьєвим, зміст – це відношення дії до

мотиву" [13, с. 160]. В. Шапар розглядає поняття "зміст особистісний", яке характеризує як "відчуття підвищеної суб'єктивної значимості предмета, дії чи події, які опинилися в полі дії провідного мотиву" [13, с. 160]. У суті особистісного змісту поклав оцінку "життєвого значення для суб'єкта об'єктивних обставин і його дій у цих обставинах" [13, с. 160]. У "Тлумачному словнику української мови" зміст формулюється в трьох значеннях, а саме: 1. "...те, про що розповідається, описується, зображується". 2. Суть, внутрішня особливість чогось. 3. Перелік розділів, інших складових частин книги, рукопису із указівкою сторінок, де вони вміщені" [11, с. 384].

Зміст співацьких навичок у сучасних дослідників має різні погляди. Спираючись на власний досвід та проаналізувавши науково-методичну літературу, ми дійшли висновку, що співацькі навички дошкільників та молодших школярів не відрізняються, тому ми їх будемо розглядати паралельно.

Період дошкільного віку крім психологічних особливостей має й специфіку музичного розвитку. Так, О. Кононко рекомендує розпочинати формування співацьких навичок у молодшому дошкільному віці (4-5 років), бо на думку дослідниці у вказаному віці "зароджується тип співочого голосу" [2, с. 149]. Хоча окреслений вік "сприятливий для становлення співочого голосу, співочих навичок дитини, прояву типу співочого голосу..." [2, с. 151]. Проте, здатність інтонувати мелодію голосом ще не сформована, "співочий голос здебільшого слабкий, хрипливатий, дихання коротке, артикуляція нечітка... Дитина охоче співає нескладні пісні, виконує їх виразно та музикально; володіє навичками розподілу дихання, здатна до правильної постави корпусу тіла під час співу" [2, с. 149]. О. Кононко стверджує, що у старшому дошкільному віці "продовжують розвиватися голосові зв'язки, формуватися співочий апарат гортані, голос набуває нових можливостей, чистішим стає голосове інтонування мелодії. Більшість дітей відтворюють загальний напрям руху мелодії, а дехто з них чисто інтонує її окремі відрізки" [2, с. 237].

П. Анохін та М. Грачова, розглядаючи психофізіологічні основи мовної і співацької функцій встановили, що "голосовий апарат приходить у дію тільки при нормальній функції центральної нервової системи, коли рухові аналізатори голосу знаходяться в контакт з слухом, бо тільки при такому взаємозв'язку і взаємодії можлива нормальна функція голосу" [3, с. 5]. Науковці віднайшли, що "мовний і співацький процес відбуваються складною системою органів, в якій розрізняють периферичний і центральний відділи" [3, с. 5] та дійшли висновку, що "Центральним мовним і співацьким відділом керує центральна нервова система" [3, с. 5].

Розглядаючи феномен "співацькі навички" хочемо зазначити, що **навичка** – автоматизована дія. У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" слово "навик" пояснюється як "уміння, набуте досвідом, звичкою, вправами" [4]. У різних наукових галузях існують **спеціальні навички**. Ми їх визначаємо як уміння, отримані в певній галузі освіти, науки чи виробництва. У музичній педагогіці виділяють **музичні навички**. Ми їх розуміємо як певні уміння, набуті досвідом у процесі якоїсь конкретної музичної діяльності. До них відносимо: навички гри на різних музичних інструментах, читання з нотного аркушу, вокально-хорові, ансамблеві навички, створення музики, аранжування, диригування тощо. Головну увагу у науковому дослідженні ми приділяємо розгляданню **співацьких навичок**. А. Менабені у психологічному механізмі навички розрізняє дві основні частини: орієнтовну і виконавську. Перша визначає способи виконання дії, а інша їх реалізує. Причому успішність виконання дії залежить від орієнтовної частини, так званого регулюючого образу [6, с. 83].

Досліджував співацький розвиток дошкільників і М. Метлов. Науковцем були визначені зручні для кожної вікової групи співацькі діапазони, розроблені рекомендації по оволодінню вокальною поставою, співацькими і хоровими навичками. До перших відніс: співацька установка, звуковидобування, дихання, дикцію, чистоту інтонації, злитний спів (ансамбль) [7, с. 98].

О. Радинова, А. Катинене, М. Палавандішвілі до співацьких навичок віднесли наступні: звукоутворення, дихання, дикція. Однорідності стверджують, що вони набуваються одночасно з хоровими, такими, як: чистота інтонації, ансамбль. Підлягає сумніву таке розподілення, оскільки сольний спів не можливий без інтонації, адже інтонація у вузькому значенні слова – точне відтворення музичного звуку; у широкому розумінні – відтворення художнього образу за допомогою музичних засобів. Отже, як можливо у сольному співі обійтися без інтонації?

На увагу заслуговує й дослідно-експериментальна робота Л. Шабашова з наступності музичного виховання дітей підготовчої групи дитячого саду й першого класу школи. Науковець розглянув наступність у співі на основі усвідомлення звуковисотності й тривалості звуків, розуміння графічного запису пісень, розвиток вміння у дітей співати по нотах. До співацьких навичок відносить: дикцію, дихання, звукоутворення, стрій, ансамбль [12]. С. Золомович, І. Рудченко, Р. Зінич характеризують співацькі уміння і виділяють вокальні навички: звукоутворення, дихання, дикція і хорові: чистота інтонування (стрий) та злагодженість (ансамбль) [14].

О. Апраксина вважала, що спів матиме художню цінність і дійову силу тільки у тому випадку, коли він буде володіти базою технічних навичок [1, с. 47]. До співацьких навичок віднесла: правильне звукоутворення; дихання; дикцію; злагодженість; ритмічність; виразність і експресію [1, с. 48]. На її думку, ретельно узгоджені, взаємодоповнюючі і обумовлені одна одною співацькі навички, повинні представляти собою гармонійну систему. Дослідниця вказує, що "музичний ріст можливий за умови рівномірного засвоєння усіх вищевказаних навичок" [1, с. 48].

Головну увагу у науковому дослідженні ми приділяємо розгляду **співацьких навичок**. Їх визначаємо, як **відпрацьовані уміння правильного видобування звуків голосом дітьми у процесі виконавської діяльності**. На нашу думку, окреслений феномен повинен мати підпорядковану систему і їх формування відбуватися у взаємозв'язку на кожному з етапів навчання дошкільників та молодших школярів. До співацьких навичок відносимо наступні: **співацьке дихання, дикцію, артикуляцію, інтонацію, звуковедення**.

За висловленням В. Мішедченко: "правильне **дихання** є однією з умов хорошого вокального звучання" [8, с. 31]. Від нього залежить якість звуку голосу. Його діти повинні взяти безшумно одночасно носом і ротом, при цьому не піднімаючи плечей. Співацьке дихання відрізняється від звичайного тим, що вдих – короткий, а видих значно довший. До органів дихання відносяться: гортань, яка безпосередньо переходить у трахею (трубку, що складається з хрящових кілець, переплетених м'язами). Бронхи разом з легеними альвеолами складають легені, розташовані в грудній порожнині. Основу грудної клітини складає діафрагма – міцний еластичний дихальний м'яз, який також складається з тих поперечно-смугастих м'язів. Діафрагма під час дихання опускається, а під час видиху – підіймається, працює як поршень і є основним регулятором підв'язкового тиску при розмові та співі. З часом, процес дихання з автоматично несвідомого переходить у довільно-регульований, вольовий процес. У науково-методичній літературі Л.Б. Дмитрієв, Н.Б. Гонтаренко, А.Г. Менабені, О.Я. Ростовський, Ю.Є. Юцевич, В.І. Юшманов та інші описують наступні типи дихання: ключичне (клавікулярне), середньодіафрагматичне та нижньореберно-діафрагматичне (косто-абдомінальне). Сучасна вокальна педагогіка визнала третій тип, бо він є мішаним, адже верхня частина грудної клітини залишається майже нерухою, розширюються нижні ребра, а діафрагма і м'язи черева активно працюють. Інші два типи є шкідливі та недопустимі.

У роботі над якісним співом, крім співацького дихання, провідне місце займає робота над артикуляцією та дикцією. У "Музичній енциклопедії" термін артикуляція (лат. *articulatio* – розчленування, від *articulo* – членувати, розчленовано вимовляти) застосовується як спосіб виконання голосом послідовності звуків, який визначається злитністю або відокремленістю останніх [10, с.229]. Ю.Є. Юцевич трактує артикуляцію у двох значеннях: як "спосіб виконання звуків під час співу або гри на музичному інструменті" та "чітке, виразне вимовлення голосних у співі, яке залежить від способу організації роботи голосового апарату" [15]. Дослідник наголошує на суттєвих відмінностях техніки артикуляції та дикції в мовленні та співі. Дослідник зазначає, що "у мовленні гортань і артикуляційний апарат гнучко зв'язані між собою, то у співі вони діють майже незалежно. У співі гортань займає цілком визначене для кожного голосу положення, зберігаючи його майже незмінним для усіх голосних у межах звуковисотного діапазону, який у співі є набагато більшим, ніж у мовленні. Це сприяє знаходженню співацької координації роботи голосового апарату" [15, с.125]. Ю.Є. Юцевич називає дикцією "вимовлення приголосних у співі" [15].

Розділяючи думку Ю.Є. Юцевича, ми маємо намір формування голосних відносити до артикуляції, а роботу над різними групами приголосних – до дикції. Саме з цієї причини ми до співацьких навичок віднесли і артикуляцію, і дикцію.

Неабияку складність у співацькій діяльності займає робота над інтонацією (від лат. *intono* – вимовляти, співати перші слова). У "Музичному енциклопедичному словнику" її охарактеризовано як "багатозначне поняття, яке виявляє звукове втілення музичної думки, яка трактується як проявлення соціально і історично детермінованої людської свідомості" та "музично і акустично правильне відтворення висоти і характеру звуків (співзвуч)" [9, с. 214].

До співацьких навичок відноситься і звуковедення. Серед основних способів звуковедення виділяють наступні: *legato*, *staccato*, *non legato*, *marcato*. Необхідно підкреслити, що діти на початку вокального розвитку повинні оволодіти тільки двома першими (*legato*, *staccato*), а іншими способами – у подальшому процесі формування співацьких навичок.

На основі аналізу наукової літератури ми дійшли таких **висновків**.

Головну увагу у статті ми приділяємо розгляду співацьких навичок на основі принципу наступності. На нашу думку, окреслений феномен повинен мати підпорядковану систему і відбуватися у взаємозв'язку на всіх етапах навчання школярів. До співацьких навичок віднесли наступні: співацьке дихання, дикцію, артикуляцію, інтонацію та звуковедення.

На сучасному етапі сформованості співацьких навичок дітей у зв'язку із запровадженням наступності між дошкільною та початковою шкільною освітою, існує нагальна потреба у розробці нових підходів, методів та прийомів щодо інтенсифікації співацької діяльності дітей, враховуючи рефлексію та мобілізацію даного процесу.

Використані джерела

1. Апраксина О.А. Методика развития детского голоса: Учебное пособие / О.А. Апраксина. – М.: МГПИ им. В.И. Ленина, 1983. – 96 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у світі"/ ред. та упор. О.Л. Кононко. – К.: Світич, 2008. – 430 с.

3. Борисова Н.Г. Воспитание музыкального (вокального) слуха учащихся младших классов и его влияние на развитие речевого слуха: автореферат дис. на стиск. учен. степени канд.пед. наук.: 13.00.02. / Н.Г. Борисова. – М., 1974. – 24 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.: Ірпінь. – 2004. – С. 373.
5. Лозовой В.О. Філософія. Логіка. Етика. Естетика / В.О. Лозовой. – Х.: Право, 2009. – 578 с.
6. Менабени А.Г. Методика обучения сольному пению / А.Г. Менабени. – М.: Просвещение, 1987. – 95 с.
7. Метлов Н.А. Музыка-детям: Пособие для воспитателя и муз. руководителя дет. сада / Н.А. Метлов. – М.: Просвещение, 1985. – 144 с.
8. Мішеченко В.В. Методика музичного виховання. Курс лекцій / В.В. Мішеченко. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – С. 5 – 94.
9. Музыкальный энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 214.
10. Музыкальная энциклопедия в 5-ти т. – М.: Советская энциклопедия. – Т. 1. – С. 229.
11. Тлумачний словник української мови / За ред. доктора філологічних наук В.С. Калашник. – вид. друге. – Харків: Прапор, 2005. – С. 384.
12. Шабашов Л.В. Преимущество музыкального воспитания детей подготовительной группы детского сада и первого класса школы: автореферат дис. на соиск. учен. степени кандидата педагогических наук / Л.В. Шабашов. – М., – 1966. – 21 с.
13. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х.: Прапор, 2007. – 640 с.
14. Шоломович С. Методика музичного виховання в дитячому садку / С. Шоломович, І. Руденко, Р. Зінич. – К.: Музична Україна, 1979. – Вип.2. – 164 с.
15. Юцевич Ю.С. Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу: Навч.-метод. посібник для викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів, учителів шкіл різного типу / Ю.С. Юцевич. – К.: ІВМН, 1998. – 160 с.

Veligura O.

THE CONTENT OF THE SINGERS SKILLS YOUNGER PUPILS SCHOOLS

The article outlines the relevance of formation singing skills primary school children. It is indicated that development occurs through singing account, musical memory, phonemic and various musical ear (hearing melodic, harmonious hearing and hearing vocal). It is emphasized that it affects the education of these necessary qualities as communication skills, self-responsibility, observation (perception, memory, thinking and imagination), courage, curiosity, intelligence, determination, perseverance, diligence, understanding, creativity, culture music, scene behavior, the ability to implement, forming reflection of conduct of behavior and so-called reflection singing. With this causes a complex process requiring implementation of continuity, prospects and succession in the educational process.

The article deals with the concept of "content" in terms of both philosophy and psychology. Scientists V.B. Shapar term described by way of "personal content" origin and form of existence in the mind. We considered the various modern educational systems. Scientists P.K. Anohin and M.S. Grachova exposed the peculiarity of physiological connection between hearing and voice. The article outlines the next concept: skill, special skills, musical skills and singers skills. Each scientist presented by different interpretation content singers skills. We determined term of "singers skills".

Key words: *the content, the continuity, the singers skills, the younger school children.*

Стаття надійшла до редакції 17.01.2015